

vel van patroons
diende gewezen,
oorten het begin
emen der orde-
nselen van Gods

ageering van de
nselen zich niet
ling speciaal der
ons, zal van toe-
maatschappelijk
recht komen, en
christelijke maat-
ven komen, dik-
den in de Chris-
e belangrijkheid
et name noemen,
istelijke politieke
der Christelijke
reeder en juister
met name te
nt de beteekenis
stellig gelooven,
riet terrein, niet
ijk levensterrein,
lgemeene termen
ng.⁴⁾

BORST Pzn.

bedrijfsleven (Cen-
en) conclusie II.
acht aan het hoofd-
m, onder het hoofd
Mede moeten hier
van werkgevers en
elangrijke mate de
dualisme heeft on-

en hier niet CON-
oons- en arbeiders-
f liberale patroons-
te verwachten. In-
sociale en economi-
scheeft daarvan spre-
nte? Waarom niet

E WEEK

ratuur.

otiek en rechts-
n de oude Her-
opgetreden. Zij
uit die Kerk een
Dit was een
der kerk. Want
hoort ook haar

funeste kerkver-
g van het onder-
nten werd leer-
ten.²⁾

de misdaad van
terium der kerk
satie, in den
ne door hem zelf
naar dien vorm
organisatie geoor-
ook al vervloekte
voorbeeldig
danig ook door
an de belijdenis
ten overtrad en
was rebel, revo-
snoods werd hij
Kerk" geworpen.

heid enz. Over de
enz. p. 780: „Zonder
nis, het recht, en het
zij door het Gouver-
tegenspraak, ontwor-
zijnde ingericht, naar
met voorbijzage der
sch-Synodalen Kerke-
eenten, gelijkheid der
zelfbeheer in al wat
in Koning der Kerk
klein getal leden der
zaak; dus vernietiging
ralle eener soort van
de willekeur van een
estuur, uit den aard
de Kerk als dienst-
niment. Oppergesag
op de keuzen voor
i van Kerkbeheer. —
amkeering der groot-
ijks ambtenaar, een
ijks regent. — De
aan de Kerk onthou-
het wezen van de
d." Vgl. p. 792, 801.
Vrijheid enz., p. 99.
rinstere en de vri-
16e Jaarg., No. 19.

p. 873; Adviezen, II

De Afgescheidenen hebben dat bitter onder-
vonden.^{3a)}

Wel maakte de Regeering langzamerhand een eind aan haar directen invloed op de Kerk. Maar heel de organisatie, waarmee zij de Kerk gezegend had, liet zij bestaan.⁴⁾ Toen er gevraagd werd om haar onwettige, wederrechtelijke daad ongedaan te maken, herinnerde ze zich opeens, dat ze geen enkel jus in sacra bezat! Groen teekende die houding der Overheid eenmaal zoo keurig als volgt: De Overheid sprekend invoerend, laat hij haar tegen de Kerk zeggen: „Ik heb u aangevallen, ik mogt dit niet doen; ik heb u, aan handen en voeten gebonden, overgeleverd aan uwe tegenpartij; het was onrecht. En nu zou ik u bijstaan ter losmaking van den knellenden band? ik zou mij andermaal vergrijpen aan uw persoon? neen, voorwaar, ik mag u niet aanraken; gij moet zelf zien, hoe gij u redt.”⁵⁾

Revolutionair als de regeering dacht, aanvaardde ze de feitelijke machtsbezitter als de wettige regeering in de Kerk. En dus resideerde voor haar de macht over de Kerk bij de Synode, dat anti-kerkelijke, antipresbyteriale monstrum. Overheid en Synode vereenigden zich in wederzijdsch hulpbetoon. De Minister was uitvoerende Macht der Synode; vice versa de Synode de uitvoerende Macht, het werktuig in de Kerk, ter bevordering van onderworpenheid aan het politiek gezag.⁶⁾

De funeste, kerkverwoestende invloed der Regeering in de Kerk, blijkt vooral bij de benoeming van de professoren in de Theologie. De Staat had dit benoemingsrecht aan zich gehouden, ook toen de verhouding van Kerk en Staat in 1795 en volgende jaren (ook in 1813 en 1815) grondig was gewijzigd.⁷⁾ Volgens het Kon. Besluit van 2 Aug. 1815 dienden de theol. faculteiten aan de Universiteiten „tot vorming der kweekelingen voor de Hervormde godsdienst”.⁸⁾ Om dit besluit te kunnen naleven moest de Overheid uitmaken wát „de Hervormde godsdienst” was. De Overheid verlegde ook nu weer het criterium van de Kerk van de leer naar den vorm. Wie lid van het Herv. Kerkgenootschap was, kon professor worden! En in overeenstemming met haar eigen „godsdienst” (de school-godsdienst, het Christendom boven geloofsverdeeldheid) werden „verlichte” mannen benoemd: Modernen, Groningers enz. Maar een wezenlijk gereformeerde nooit. En zoo onderhield de Overheid een vergiftigingsproces in de Kerk door de opleiding der predikanten te doen plaats vinden in haar geest.⁹⁾

Lang, zwaar, afmattend heeft Groen tegen dit onrecht gestreden. Groen vroeg niet veel van de Overheid: hij verlangde dat de Overheid niet altijd zou interviëren ten gunste van eene, van de moderne partij.¹⁰⁾ Hij verlangde, dat de scholen zouden gesplitst worden naar de Gezindheden, opdat ze bruikbaar zouden worden voor de Gezindheden. Hij verlangde, dat met den godsdienst der natie zou worden gerekend. Hij verlangde erkenning van het eigenlijke kenmerk der Kerk, n.l. de leer, het geloof. Hij wilde overleg van Staat en Kerk in alle aangelegenheden, waar de Godsdienst bij ter sprake komen moet.¹¹⁾

Al zijn vragen en pleiten is tevergeefs. Het onrecht neemt toe. De staatsinstellingen worden al meer verwrongen naar revolutionair fatsoen. De school wordt al minder christelijk. De interventie van den Staat in de Kerk sloop de Kerk in versneld tempo.

En dan, in het najaar van 1862, als Groen voor de derde maal Kamerlid wordt, wendt hij het roer. Neen, van beginsel verandert hij niet. Hij propageert alleen een gewijzigde toepassing ervan. Hij eischt van dien tijd af aan scheiding van Kerk en Staat „als gewijzigde toepassing van het onveranderlijk beginsel: Zelfstandigheid der Kerk.

Zelfstandigheid eener Kerk, die vereeniging met den christelijken Staat waardeer, maar zich van den niet-christelijken losmaakt.”¹²⁾

3a) Aan de Herv. Gem. enz., p. 28.

4) In 1842 trok de Regeering zich uit de zaken der Kerk terug. Maar de organisatie, de besturen, liet zij bestaan en zij verplichtte de Kerken tot gehoorzaamheid aan die besturen. Feitelijk werden de besturen nog machtiger dan vroeger. Het Staatscreatuur werd Staatsvergemaak. Ned. Ged., I, p. 135; II, p. 96. In 1852 kwam een nieuw reglement, maar „de vrijheid van 1852 is voortzetting der slavernij in gewijzigden vorm.” Ned. Ged., I, p. 99.

5) Adviezen, II (1857), p. 257. Vgl.: Aan de Herv. Gem., p. 81.

6) Idem, p. 256.

7) Aan de Hervormde Gemeente, p. 103.

8) Zie over dit K. B.: Adviezen, II (1857), p. 63, 277.

9) Over de Theol. Faculteit o.a.: Adres aan de Algemeene Synode, p. 19 v. Aan de Herv. Gemeente, p. 53 v.; 99 v. Het Regt enz., p. 11, 176 v. Adviezen, II (1857), p. 260, 264, 269, 270, 272. Vrijheid enz., p. 111 v., 119, 122, 167.

10) Adviezen, II (1857), p. 259, 262, 268: „De houding van het Gouvernement in de zaken der Hervormde Kerk blijft ik karakteriseren, als voortdurende interventie ten voordele der eene, tegen de eigenaardigheid van de Kerk gerichte, partij.” p. 274, 287. Vrijheid enz., p. V, 97, 100, 101.

11) Zie: Vrijheid enz., p. XXXVIII, 29, 30 en de vorige artt. van deze serie.

12) Ned. Ged., IV, p. 33, 257, 340; V, 365. De wijziging in gedragslijn maakte Groen voor 't eerst bekend in zijn Kamerrede van 22 Sept. 1862. Zie Vrijheid enz., p. 2. Ned. Ged., I, p. 43; II, p. 1, 2.

Van dat tijdstip aanvaardt Groen den Nederland-schen Staat als een godsdienstloos Staat. „Neen, we zijn thans niet meer eene protestantsche Natie op staatsrechtelijk gebied. Nederland was in vroeger eeuw feitelijk en staatsrechtelijk een protestantsch volk. In hoever wij het feitelijk nog zijn, laat ik daar; staatsrechtelijk zijn wij noch protestantsch, noch christelijk meer... Wij leven nu, gelijk ik bij mijn wederkomst alhier terstond erkend heb, in een godsdienstloos Staat.”¹³⁾

In overeenstemming met deze beschouwing vraagt Groen strikte neutraliteit van het openbaar onderwijs. „De Staatsschool moet neutraal zijn. De meest volkomen neutraliteit is het vereischte, de eigenschap, het kenmerk eener school die algemeen, dat is, die, met grondwettige gelijkheid van regten, aan alle gezindten gemeen is. Neutraliteit is voor allen wenschelijk; want zij alleen geeft aan allen tegen elk proselytisme een onderling waarborg.”¹⁴⁾ „De godsdienstloos Staat laat al wat de godsdienst betreft, de opvoeding vooral ook, over aan de vrije ontwikkeling der Natie in kerkelijke vereenigingen belichaamd. Deze godsdiensteloosheid hebben wij in 1862 aanvaard. Als een noodzakelijk kwaad. Uit vrees voor erger.”¹⁵⁾ „De meest volkomen godsdiensteloosheid der Staatsschool moet als een weldaad worden begeerd.”¹⁶⁾

Evenzoo moet nu gestreefd naar algeheele scheiding van Kerk en Staat. „Vereeniging hebben ook wij gewenscht toen er nog kon gedacht worden aan een christelijken Staat; nu wij... in een revolutionaire Staat geraakt zijn, is er ook nu van verstandhouding met dien Staat eenig heil denkbaar? De scheiding is nu onze wensch, niet omdat we thans zelven met het liberalisme beziel zijn, maar omdat wij, op kerkelijk terrein, elken band willen verbreken met een politiek toestand die in staatsalvermogen, voor iedere Kerk verderfelij, zijne hoogste ontwikkeling bereikt.”¹⁷⁾

Wat de liberalen willen met hun „scheiding van Kerk en Staat” is naar Thorbecke's eigen woord alleen maar een „zoogenaamde scheiding”. Een scheiding waardoor de Kerk moet beteugeld worden.¹⁸⁾ Een scheiding, waardoor Kerk en Staat en School met de religie van het ongeloof moeten worden beziel.¹⁹⁾ Een scheiding, die wel de gelijkheid der Gezindheden geeft, maar dan een gelijkheid van slavernij. „Ik heb reeds meer dan genoeg ervaring van al dat zoogenaamde gehad; reeds zoo dikwerf dacht ik iets te ontvangen, waarvan ik later vernam, dat men het zoogenaamde, niet de zaak, maar den naam, bedoeld had.”²⁰⁾ Scheiding van Kerk en Staat „in christelijken, niet in anti-christelijken zin. Scheiding, omdat vereeniging slavernij wordt. Scheiding, tot behoud of herstel van de onafhankelijkheid der kerk, als een naar den eisch der omstandigheden gewijzigde toepassing van hetzelfde beginsel.”²¹⁾

Groen verlangt nu ook opheffing van de Theol. faculteiten, onderhouden door den Staat. Het gaat hierbij om het recht van iedere Gezindheid ter vrije vorming van haar eigen leeraars. „Eigen-dunkelijk heeft de Staat zich meester gemaakt van de benoeming der hoogleeraren in de godgeleerdheid en uitgeoefend een jus in sacra, tot onberekenbaar nadeel voor de Kerk; zoodat nu het theologische onderwijs grootendeels overgeleverd is aan hen wier wetenschap regstreeks tegen het kenmerkend, niet enkel gereformeerde of protestantsche, maar Christelijke dezer Kerk gericht is.”²²⁾

Dat moet ophouden. Wanneer b.v. de geheele theologische faculteit te Leiden voortaan door bijdragen van particulieren of vereenigingen ondersteund „zieh als faculteit van wetenschappelijke godgeleerdheid voor eene Kerk der toekomst organiseert; of als zij die meenen dat het Evangelie-licht heeft uitgeschenen, eene faculteit bekostigen van de Dageraadstheologie, wij hebben er niets tegen. Dit slechts verlangen wij niet, dat de schatkist aan het verbreiden van dergelijke theologieën dienstbaar worde gemaakt en dat dergelijke wetenschap, ook na de scheiding van Kerk en Staat, ter vorming van onze kerkleeraars, de officiële wetenschap zij.”²³⁾

In de zestiger jaren werd de strijd voor Kerkherstel al levendiger. Met name werd ingezien

13) Vrijheid enz., p. 66/67; vgl. p. IV, 2.

14) Idem, p. 136/7; p. V, 4, 171.

15) Ned. Ged., I, p. 23.

16) Ned. Ged., III, p. 395; II, p. 1, 2.

17) Vrijheid enz., p. 86. Parlem. Stud. en Sch., XXXIII, p. 347.

18) Vrijheid enz., p. 88; vgl. p. 99. „Zal nu, wat de Hervormde Kerk aangaat, de scheiding uitloopen op bestending van dezen wederrechtelijken toestand? Zal de Kerk, los van den Staat, bij voortdurende worden gekneld in de boeien, door het staatsgezag gedrukt?” Parlem. Stud. en Sch., V, p. 26; XVII, p. 20/21. Nat. of Ongr. ? p. 27.

19) Ter nagedachtenis van Stahl, p. IV/V: „Onder de leus van scheiding van Kerk en Staat, die, welbegrepen, ook door ons begeerd wordt, is het, in den grond der zaak, om bezieling van Staat en Kerk en School met de religie van het ongeloof te doen”. Sindsdien telkens door Groen herhaald.

20) Vrijheid enz., p. 52. Vgl. p. XXXVI, 30, 50, 71, 82, 87, 110 v.

21) Idem, p. IV. Vgl. verder over deze scheiding van Kerk en Staat, p. XI, 30, 50, 80, 86, 143. Ned. Ged., I, p. 8; II, p. 1, 2; III, p. 296, 321; IV, 33, 41, 257, 340; V, p. 365 v.v., 371.

22) Vrijheid enz., p. 113. Vgl. p. V, 111, 119, 143, 167.

23) Idem, p. 113/114.

dat kerkelijk samenleven met de modernen onmogelijk was. Groen hief de leus aan: kerkregtelijk moeten de Modernen uitgedreven worden. Welnu ook met het oog op die komende crisis in de Kerk stippelt Groen de gedragslijn der Overheid uit. In Nov. 1863 sprak hij in de Tweede Kamer: „Het Gouvernement wil de Kerk vrijmaken. Maar welke Kerk? De Kerk in haar nieuwer wet-schen synodalen kerkvorm? of de Kerk op geschiedenis en belijdenis gegrond? Wat zal het Gouvernement, als vrijgemaakte Kerk, in bescherming nemen? Zijn eigen creatuur? Men weet, dat in 1816 aan de Kerk een met hare beginselen lijn-regt strijdige kerkvorm werd opgedrongen, en dat daarin, ten gevolge eener dubbelzinnigheid, eene leervrijheid ingevoerd is, die tot veel onrecht en verwarring geleid heeft. De regering stelde zich, van lieverlede, zooveel mogelijk, tegenover die tot dusver gouvernementale Kerk in onzijdigen toestand, ten einde in den heftigen strijd, die bijkans onvermijdelijk schijnt en waaruit scheuring zou kunnen ontstaan, niet door een voortdurend legitimeren van een onregmatigen toestand genoodzaakt te worden om partij te kiezen voor eene rigting, naar veler oordeel, vijandig aan de Kerk.”²⁴⁾

Zoo kreeg dus het eene zelfde beginsel, door de harde werkelijkheid der feiten een gewijzigde toepassing. Met nadruk betoogt Groen dat dit geen veranderlijkheid is. Neen, zulk een verandering in de wijze van de toepassing der beginselen (niet van de beginselen zelf!) „is het kenmerk van den echten staatsman!”²⁵⁾

H.

C. V.

24) Natuurlijk of Ongerijmd? p. 27. Vgl. Vrijheid enz., p. 99, 101. Ned. Ged., I, p. 76. Dit citaat overnemen, voegt Groen er bij: „Sedert ik in Nov. 1863 dezen wenk gaf, zijn we (ofschoon de moderne rigting zich van den kerkvorm schier meesteres maakt) weder zes jaren lang, onder het Caesarpapistische juk van 1816 en 1852, even blind of gedwee.”

25) Ned. Ged., IV, p. 41.

„Eenzijdig of tweezijdig”. (L)

We zouden nog even terugkomen op enkele opmerkingen, die Dr A. Kuyper Jr in „Geref. Kb. Rotterdam” gaf met betrekking tot de kwestie: „eenzijdig of tweezijdig verbond”. Stof zal het niet opjagen, want veelszins ben ik het met Dr A. Kuyper Jr eens in dezen.

Slechts is er een klein misverstand.

En misschien een meningsverschil inzake de interpretatie van het doopsformulier.

Wat het eerste betreft, Dr Kuyper zegt (27 Nov.), dat ik „bezwaar heb” „om van die twee zijden te spreken bij de aanhaling van de bekende woorden uit het Doopsformulier” (de woorden n.l. dat in alle verbonden twee deelen begrepen zijn). Dr Kuyper leidt dit af uit mijn „Reformatie”-artikel van 12 November.

Maar daar staat niet, wat hij er uit leest. Ik wees daar slechts aan, dat Dr Kuyper zelf niet steeds consequent was in zijn terminologie, noch ook in zijn verwijzing naar het doopsformulier; en voorts merkte ik op, dat in „de doorlopende leer der Gereformeerden” (bl. 91, kolom 2), bij „de gereformeerden”, de „zijden” de partijen zijn, en de „deelen”: belofte en eisch. Dat zag dus op wat er in dogmatiek e.d. staat; maar het was geen uitspraak over de historische beteekenis van een volzin uit het doopsformulier. Ik wachtte me daarvoor expres, omdat ik wist, dat die historie nog al vreemd verlopen is, en zwaar te beschrijven, wat de details betreft.

Hier is dus een misverstand, dat geen moeite verder opleveren zal.

Wat het volgende punt betreft: inderdaad is er misschien meningsverschil tusschen Dr Kuyper en mij in betrekking tot de werkelijke beteekenis van den bedoelden volzin uit het formulier. Vond ik eerst in Dr Kuypers geschriften geen vaste overtuiging uitgesproken ter zake van dien volzin, hij schijnt thans er toe te neigen, zich gewonnen te geven aan wat over deze kwestie b.v. in Biestervelds „Gereformeerde Kerkboek” staat. En ik ben zoóver nog niet.

Biesterveld merkt op (met betrekking tot de uitdrukking van het formulier, „overmits in alle verbonden twee deelen begrepen zijn”):

Wat hier door „deelen” moet worden verstaan, is duidelijk, als men let op den vorm, waarin deze volzin in de oudste editie voorkomt. Daar heet het: „maar naardien dat in alle verbonden twee deelen zich met malkanderen verbinden, zoo beloven wij ook Gode”. De deelen zijn dus de partijen, die met elkander in verbondsbetrekking komen. P. Biesterveld, „Het Geref. Kerkboek”, herzien door T. Hoekstra, „Filippus” 1931, 168/8.

Dr Kuyper schijnt thans van de rechtmatigheid van dit „dus” overtuigd te zijn. Hij schrijft althans (4 Dec.):

Toch geloof ik te kunnen volhouden, dat van het tweezijdige in het Verbond gesproken kan worden, met beroep op de woorden van het Doopsformulier: